

Magdalena Grabowska

Profile obrazu pojęcia wiara w Boga w języku współczesnych Polaków w świetle badań ankietowych oraz wywiadów

Język - Szkoła - Religia 9/2, 7-20

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena Grabowska
Uniwersytet Gdański

PROFILE OBRAZU POJĘCIA *WIARA W BOGA* W JĘZYKU WSPÓŁCZESNYCH POLAKÓW W ŚWIETLE BADAŃ ANKIETOWYCH ORAZ WYWIADÓW

Wstęp

Artykuł omawia różne sposoby postrzegania czy też rozumienia pojęcia *wiara w Boga* przez współczesnych Polaków. Opierając się na materiale pochodzącym z ankiet¹ oraz wywiadów² przeprowadzonych w gronie chrześcijan różnych odłamów, próbuję odkryć dominujące, potoczne tendencje w konceptualizacji *wiary w Boga* wśród osób wierzących. Punktem odniesienia dla moich analiz jest koncepcja profilowania pojęć wywodząca się z metodologii etnolingwistyczno-kognitywnej. W końcowej części artykułu próbuję określić relację bądź odnotować jej brak pomiędzy komponentami znaczeniowymi profili i znaczeniami, które ukazują składniki kategoryzujące. Do tego celu stosuję następujący system oznaczeń³:

¹ Badanie obrazu wiary w Boga wśród Polaków w pierwszej kolejności przeprowadziłam, stosując kwestionariusz w grupie 196 losowo dobranych osób w przedziale wiekowym od 18 do 65 lat, obu płci. W tym gronie 163 osoby zadeklarowały się przede wszystkim jako chrześcijanie katolicy. Uzyskałam odpowiedzi od protestantów baptystów oraz od osób, które identyfikowały się z chrześcijaństwem, nie podając nazwy konkretnego odłamu. Moim celem było zbadanie obrazu wiary w Boga w gronie osób wierzących, więc na tym etapie nie prezentuję wypowiedzi osób niewierzących. W kolejnych publikacjach zamierzam zwrócić większą uwagę na różnice w rozumieniu i obrazowaniu wiary ze względu na odłamy religijny.

² W drugiej kolejności badanie obrazu wiary w Boga w języku przeprowadzam, stosując metodę wywiadu bezpośredniego. Jak dotąd udało mi się nagrać blisko 20 wywiadów z przedstawicielami różnych chrześcijańskich odłamów. Osoby, z którymi przeprowadziłam rozmowy o wierze, mieściły się w przedziale wiekowym od 20 do 44 lat. W tym artykule odnoszę się do wypowiedzi pochodzących od 17 respondentów.

³ Sporządzone na podstawie: M. Pietrucha, *Profile pojęcia demokracji we współczesnym języku polskim*, w: *Język w kręgu wartości* red. J. Bartmiński, Lublin 2003.

- „+” gdy komponenty znaczeniowe pozostają w relacji pozytywnej
„++” gdy komponenty znaczeniowe pozostają w relacji silniejszej niż
pozytywna
„+/-” gdy komponenty znaczeniowe pozostają w relacji obojętnej
„-” gdy brak relacji pomiędzy komponentami znaczeniowymi.

Definicja kognitywna

Przyjęta w tym wywodzie metoda rekonstrukcji znaczeń przypisywanych pojęciu *wiary* wpisuje się w etnolingwistyczną koncepcję języka. Zakłada ona, że język jest narzędziem kultury, jej klasyfikatorem oraz interpretantem. Jest zarówno zbiorem składników obrazu świata, jak i kulturowo uwarunkowanym systemem poznawczym⁴. Definicja kognitywna konsoliduje wiele źródeł wiedzy, między innymi wiedzę encyklopedyczną, naukową (teoretyczno-poznawczą) oraz zdroworoządkową. Definiowanie pojęć z punktu widzenia semantyki etnolingwistycznej polega na niewprowadzaniu ostrego podziału na elementy denotacyjne i konotacyjne w znaczeniu słowa⁵. Jerzy Bartmiński⁶ podaje, że istotą definicji kognitywnej jest takie podanie treści w definiensie, że będzie miała ona charakter poznawczy, a nie czysto semantyczny. Badacz stwierdza również, że: „Definicja kognitywna za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem (...)”. Przedmiot jako jednostka, która podlega definiowaniu jest bardziej projekcją niż odbiciem rzeczywistości. Choć nosi on w sobie wiele znamion świata realnego, to jednak nie stanowi pełnego odbicia przedmiotów czy zjawisk rzeczywistych⁷.

Kognitywna definicja, jak pisze Bartmiński⁸, zakłada perspektywę interpretacyjnej adekwatności wobec kompetencji użytkowników danego języka. Zwrócenie większej uwagi na warstwę konotacyjną języka umożliwia dostrzeżenie głębokiego wewnętrznego związku języka z kulturą.

⁴ K. Smyk, *Językowo-kulturowy obraz bożonarodzeniowej choinki. Symbolika drzewka i ozdób*, autoreferat rozprawy doktorskiej, „Wiedza i Edukacja” 2008, <http://wiedzaiedukacja.eu/archives/415> [dostęp: 29.05.2014].

⁵ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007, s. 36.

⁶ Tamże, s. 42.

⁷ Tamże, s. 42–43.

⁸ Tamże, s. 44–45.

Profilowanie pojęć w języku

Zabieg profilowania pojęć jest ściśle powiązany ze wspomnianą warstwą konotacyjną języka. Według Ronalda Langackera⁹ profilowanie stanowi część tak zwanego procesu obrazowania (ang. *construal*). Kwestia oraz rola obrazowania w języku jest dla Langackera kluczowa, gdyż jak twierdzi, znaczenie wyrażenia nie składa się tylko i wyłącznie z samej treści semantycznej, ale również z określonego sposobu obrazowania tej treści. Przyrównuje znaczenie do sceny, a obrazowanie do określonego sposobu oglądania, postrzegania jej.

Warstwę konotacyjną natomiast tworzą niedefinicyjne treści kojarzone ze słowem. Są to znaczenia noszące znamiona kultury, z której się wywodzą oraz odzwierciedlające zdroworozsądkowe, potoczne myślenie użytkowników języka. Można zatem stwierdzić, że obrazowanie jest w pewnym zakresie tożsame z tym, co językoznawcy rozpoznają jako zakres konotacyjny przedmiotu.

Kwestie związane z profilowaniem pojęć można rozpatrywać w świetle dwóch tradycji. Jedną z nich jest zapoczątkowana i rozwijana przez Ronalda Langackera, drugą rozpoczętą przez Jerzego Bartmińskiego. Bartmiński¹⁰ ujmuje profilowanie jako „(...) subiektywną operację językowo-pojęciową polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach, zdarzeniach, przeżyciach itp., w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia”. Profilowanie nie wpływa na zmianę denotacji przedmiotu, a jedynie prowadzi do odmiennego wymodelowania jego obrazu. Istotne jest to, że bez względu na różnice w doborze słownictwa i struktur gramatycznych sformułowane definicje kierują nas w stronę tego samego przedmiotu.

Z kolei profilowanie w ujęciu Langackera¹¹ ściśle wiąże się z pojęciem bazy. Jest to operacja mentalna polegająca na tak zwanym podświetlaniu lub uwypuklaniu pewnych ważnych elementów w ramach pola doświadczeniowego zwanego bazą¹².

Renata Grzegorzczkowska¹³ zauważa, że o ile profilowanie w ujęciu Bartmińskiego odbywa się na gotowym, istniejącym materiale pojęciowym, o tyle mechanizm ten w rozumieniu Langackera ma miejsce na etapie przedpojęciowym, kiedy to profilowaniu podlega pole postrzeżeniowe. W dalszym etapie prowadzi ono do wyróżnienia elementów i w konsekwencji do skonstruowania pojęcia.

⁹ R. W. Langacker, *Cognitive grammar. A basic introduction*, Oxford 2008, s. 55.

¹⁰ J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 99.

¹¹ R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford 1987.

¹² R. Grzegorzczkowska, *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, w: *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński i R. Tokarski, Lublin 1998, s. 10–11.

¹³ Tamże.

Zbysław Muszyński¹⁴, opierając się przy rozważaniach wokół profilowania na twierdzeniach Bartmińskiego¹⁵, zauważa, że istnieją pewne czynniki wpływające na powstanie określonej struktury wyobrażenia przedmiotu. Można wymienić następujące: wiedza o świecie, typ racjonalności, system wartości oraz podmiotowy punkt widzenia. W efekcie działania tych czynników przedmiot zostaje ujęty w pewien szczególny sposób, który nazywa się profilem.

Pojęcie ramy doświadczeniowej, na tle której dokonuje się mechanizm profilowania, tworzą elementy kulturowo uwarunkowane, zrytualizowane, takie jak: zachowania, wartości, emocje, wierzenia i inne. Z kolei rama postrzeżeniowa, o której mówi Langacker¹⁶, odnosi się do tego, co jest jednorazowo postrzegane wzrokowo i konceptualizowane w akcie poznawczym¹⁷. Zatem terminy – rama postrzeżeniowa, rama poznawcza, rama semantyczna – stanowią część większej ramy zwanej ramą doświadczeniową. Według Langackera¹⁸ konkretyzacja elementów bazy doświadczeniowej odbywa się w akcie konstruowania sceny. Bartmiński¹⁹ wprowadza rozróżnienie na dwa typy konkretyzacji danych. Jeden typ dotyczy konkretyzacji danych językowych w jednostkowej wypowiedzi, drugi natomiast społecznej konwencji polegającej na utrwaleniu danych poprzez ich powtarzalność.

Bartmiński²⁰ zwraca uwagę na trzy istotne elementy składające się na proces profilowania. Mówi o kategoryzacji przedmiotu, doborze faset dostosowanych do dokonanej uprzednio kategoryzacji oraz o jakościowej charakterystyce przedmiotu w ramach przyjętych faset. Warto zwrócić uwagę, iż fasetą nazywa się „wiązkę sądów składających się na eksplikację”²¹. W tym ujęciu termin *faset* jest równoznaczny z terminem *domena*. Wierzbicka²², włączając się w dyskusję, zwróciła uwagę na konieczność zastosowania odrębnych struktur definicyjnych w stosunku do różnych grup leksykalnych. Nazwała to schematem definicyjnym lub eksplikacyjnym. Bartmiński²³ nie do końca podziela opinię Wierzbickiej. Postuluje w tym kontekście następującą rzecz: „Tezy o istnieniu jednolitych schematów definicyjnych w eksplikacjach haseł z jednego pola semantycznego

¹⁴ Z. Muszyński, „*Profilowanie*” *profilowania*, w: *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński i R. Tokarski, Lublin 1998, s. 20.

¹⁵ J. Bartmiński, *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, zestawił J. Bartmiński, Lublin 1993, s. 7–17.

¹⁶ R.W. Langacker, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. J. Kardela, Lublin 1995, s. 66.

¹⁷ J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 99.

¹⁸ R.W. Langacker, *Wykłady...*, s. 67.

¹⁹ J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 100.

²⁰ Tamże, s. 101–102.

²¹ Tamże, s. 100–101.

²² A. Wierzbicka, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor 1985, s. 33–34.

²³ J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 102.

nie można jednak traktować dogmatycznie²⁴. Dowiodły tego badania nad stereotypami Niemca i Rosjanina przeprowadzone wśród Polaków, które ukazują znaczną odrębność pod względem struktury fasetowej. Warto zwrócić uwagę, iż w trakcie tworzenia profilu przedmiotu przyjmuje się różne składniki kategoryzujące oraz odmienne zestawy faset. Bławatek można kategoryzować jako roślinę, ziele, kwiat i w każdym przypadku konieczne będzie zastosowanie innego zestawu faset oraz innej treści charakteryzującej te fasety²⁴.

Znaczenia słowa *wiara w Boga* w słownikach języka polskiego

Omawianie znaczeń przypisywanych słowu *wiara* rozpoczynam od przywołania istniejących definicji zawartych w słownikach języka polskiego. Wybrałam tylko te fragmenty definicji, które odnoszą leksem *wiara* do aspektu religijno-duchowego.

Słownik języka polskiego pod redakcją Doroszewskiego²⁵ definiuje *wiarę* w następujący sposób: „Wiara: 2. W znaczeniu religijnym: przeświadczenie o prawdziwości dogmatów, twierdzeń, oparte na uznaniu ich za objawione przez Boga; 3. religia, wyznanie, obrządek”.

Z kolei w *Słowniku języka polskiego* redagowanym przez Szymczaka²⁶ znajdujemy następującą definicję: „1. przeświadczenie o prawdziwości dogmatycznych twierdzeń oparte na uznawaniu ich za objawione przez Boga; 2. religia, wyznanie, obrządek”.

W *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod redakcją Dunaja²⁷ mamy takie wyjaśnienie: „Wiara I: 3. przekonanie o istnieniu istoty nadprzyrodzonej – Boga, i uznawanie za prawdziwe objawień boskich; Wiara II: religia, wyznanie, obrządek”.

W *Nowym słowniku języka polskiego* pod redakcją Sobol²⁸ czytamy: „3. a. przekonanie o istnieniu Boga jako istoty nadprzyrodzonej, także uznanie za prawdę tego, co Bóg objawił; b. religia, wyznanie, obrządek”.

Natomiast *Słownik języka polskiego* w wydaniu internetowym podaje: „1. określona religia lub wyznanie; też: przekonanie o istnieniu Boga; 2. przeświadczenie, że istnieją istoty lub zjawiska nadprzyrodzone”.

Wielki słownik języka polskiego (wydanie internetowe), pod hasłem *wiara* podaje następujące wyjaśnienie: „Przekonanie o istnieniu Boga, przyjęcie objawionych prawd i zaufanie Bogu”.

²⁴ Tamże, s. 103.

²⁵ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 9, Warszawa 1967, s. 974.

²⁶ *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1981, t. 3, s. 690.

²⁷ *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996, s. 1218.

²⁸ *Nowy słownik języka polskiego*, pod red. E. Sobol, Warszawa 2002, s. 1120–1121.

Powyższe przywołania pokazują, że słowa takie jak: *Bóg/siła wyższa, stworzenie, religia* oraz *prawda* stanowią stałą część schematu definicyjnego pojęcia *wiara w Boga*. Można te elementy uznać za podstawowe i obligatoryjne w przypadku omawianego pola semantycznego. Jedynie *Wielki słownik języka polskiego* poszerza ten zakres o dodatkowy, bardziej osobisty element. Ukazuje wiarę w Boga jako osobistą relację pomiędzy człowiekiem a Bogiem. Mowa jest tu o zaufaniu wobec Boga. Pozostałe definicje zawierają te same aspekty pola semantycznego słowa *wiara* rozumianego w kontekście religijno-duchowym. Mowa jest o przekonaniu, że istnieje pewna siła wyższa czyli Bóg. Definicje wskazują również na to, że wiara jest przekonaniem o prawdziwości dogmatycznych prawd objawionych. Po trzecie, wiarę należy rozumieć przez pryzmat religii jako wyznanie, obrządek lub odłām.

Pytania ankietowe oraz zagadnienia omawiane w trakcie wywiadów

Sposób pojmowania *wiary w Boga* badam, stosując metodę ankietową oraz wywiad. Naczelne pytanie, które zadaję, dotyczy osobistej definicji badanego pojęcia. Za Bartmińskim²⁹ przyjmuję, że jest to jedno z najprostszych i zarazem najważniejszych pytań stosowanych w ankietach językoznawczych. Pozostałe zagadnienia, o które pytam w badaniach, mają na celu odsłonięcie stosunku respondentów do omawianego pojęcia. Służą ujawnieniu ich wyobrażeń i ukazaniu miejsca tego pojęcia w systemie wartości danej osoby. Mają wskazać dominujące tendencje w konceptualizacji tego pojęcia. Główną kwestią, którą pragnę ustalić, jest opinia respondentów na temat miejsca wiary w Boga w życiu współczesnego Polaka oraz wydobycie wyobrażenia na ten temat.

W ankiecie zawarłam następujące pytania³⁰:

- Co to jest wiara?;
- Czym dla Pana/Pani jest wiara?;
- Jakie znaczenie ma dla Pani/Pana wiara?;
- Co stanowi według Pani/Pana o istocie wiary?;

²⁹ J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 156.

³⁰ Badanie ankietowe nie było ograniczone tylko do jednego pola semantycznego słowa *wiara*. Pytania miały ujawnić czy i w jakim zakresie słowo *wiara* przywołuje na myśl skojarzenia religijno-duchowe. W rezultacie, ponad 80 procent badanych opowiedziało się za przynależnością do religii chrześcijańskiej oraz wskazało na religijno-duchowy wymiar analizowanego słowa. W niniejszym omówieniu prezentuję dane dotyczące tylko i wyłącznie wypowiedzi pochodzących od tej grupy osób.

Z kim/czym kojarzy się Pani/Panu wiara?;
Komu Pani/Pan wierzy?

Z kolei przy przeprowadzaniu wywiadu stosowałam pytania wymienione poniżej:

Co to jest wiara w Boga?;
Czym dla Pani/Pana jest wiara w Boga?;
Jakie skojarzenia (słowa bliskoznaczne) przychodzą Pani/Panu na myśl,
gdy słyszy Pani/Pan słowo wiara?;
Jakie są zewnętrzne przejawy wiary?;
Jak Pani/Pan przejawia swoją wiarę?;
Czy wiara kojarzy się z uczuciami? Jeśli tak, to jakimi?;
Czy wiara to wartość?;
Jeśli tak, to na jakim poziomie hierarchii wartości umieściłaby Pani/
umieściłby Pan wiarę?;
Co daje Pani/Panu wiara?;
Czy dobrze jest, jak człowiek wierzy? Dlaczego?;
Czym dla Pani/Pana jest religia?;
Jak by zdefiniowała Pani/zdefiniował Pan związek pomiędzy wiarą a religią?;
Czym dla Pani/Pana jest K/kościół?;
Jaki jest związek pomiędzy wiarą a K/kościółem?³¹

Przyjęte warianty rozumienia pojęcia *wiara w Boga*

Profilowanie nie zmienia denotacji przedmiotu, a jedynie wprowadza inne, czasem nowe sposoby organizacji treści semantycznej w obrębie znaczeń³². Mając to na uwadze, postanowiłam ustalić nadrzędne warianty rozumienia pojęcia *wiara w Boga*. W tym celu opieram się na istniejących słownikowych definicjach oraz na znaczeniach wyłaniających się z materiału badawczego. Wprowadzam dwa terminy będące wariantami obrazowania i definiowania wiary. Przedstawiają się one następująco:

³¹ Rozmówcy biorący udział w badaniu byli poinformowani, że wywiad poświęcony będzie rozumieniu słowa *wiara*. Osoby wiedziały, że rozmowa będzie dotyczyła tylko i wyłącznie tematyki związanej z wiarą chrześcijańską. Zadając te pytania, zamierzałam poszerzyć liczbę przywołań w związku z pojęciem *wiara w Boga*. Pierwsze dwa pytania wprowadzały rozmówcę w temat oraz nakreślały kontekst rozmowy. Zwykle rozmówcy na początku udzielali krótkich i zwięzłych odpowiedzi. Natomiast kolejne pytania pobudzało ich do podawania jeszcze innych słów, które dały mi większą możliwość zrozumienia w jaki sposób osoby badane postrzegają omawiane pojęcie.

³² J. Bartmiński, *Językowe...*, s. 104.

- *Wiara 1* kieruje nas do wnętrza człowieka, dotyczy sfery duchowej oraz poznawczej. Odnosi się zatem do wielu elementów: postawy życiowej, stanu ducha, przekonania, pewności zbawienia, nadziei i innych;
- *Wiara 2* dotyczy tego, co na zewnątrz człowieka. Słowniki oraz respondenci wskazują na wiarę rozumianą jako religia, wierzenia lub instytucja kościelna. Do takiego rozumienia wiary odwoływano się w przypadku pytania o skojarzenia z słowem *wiara*. Wówczas respondenci wskazywali czasem na księży oraz kościół.

Profile wiary w Boga

W ramach wyodrębnionych wariantów rozumienia pojęcia *wiary* można wyszczególnić pewne tendencje w organizacji treści semantycznej. I tak w obrębie *Wiary 1* zauważam możliwość wyznaczenia trzech profili: duchowego, poznawczego oraz terapeutyczno-psychologicznego. Z kolei *Wiara 2* mieści w sobie jeden profil, który nazywam społeczno-religijnym³³.

Poniższa część ukazuje przykłady będące autentycznymi fragmentami językowych egzemplifikacji badanych³⁴. Są one reprezentatywne dla zebranego materiału oraz stanowią ilustrację dla wyłonionych profili. Często jedna wypowiedź mieściła w sobie dwa lub więcej profili. Wtedy ta wypowiedź została podzielona zgodnie z przyjętym porządkiem.

Profil duchowy kieruje nas w stronę tego, co niezwykłe, a jednocześnie abstrakcyjne, czyli do duchowości. Profil poznawczy ukazuje wiarę przez pryzmat ludzkiego umysłu. Z kolei terapeutyczny pokazuje wiarę jako źródło pomocy w życiu, ukojenia w bólu, pocieszenia czy bezpieczeństwa. Profil społeczno-religijny mówi o wierze jako zbiorze zasad ustalonych przez jakąś instytucję oraz religii będącej systemem wierzeń. Jest w tym profilu miejsce na relacje międzyludzkie, a więc wiara rozumiana jest także jako coś, co motywuje ludzi do tego, żeby być lepszymi dla innych.

Poniżej cytuję wypowiedzi, które na podstawie występujących w nich specyficznych słów i zwrotów, zaliczam do profilu duchowego:

Pewność, że Bóg istnieje; wiara jest dla mnie sensem życia oraz główną wytyczną drogi życiowej;

³³ Przyjęta terminologia dotycząca nazw profili może ulegać zmianom. Ta wariantywność wynika z tego, że zebrane wypowiedzi można rozpatrywać, biorąc pod uwagę różne punkty widzenia oraz perspektywy. Jeśli na przykład omawiam zagadnienia wiary jako wartości, wówczas przyjęta typologia profili odzwierciedla szczeble w hierarchii wartości.

³⁴ Zaprezentowane fragmenty wypowiedzi badanych podaję, stosując kursywę. Słowa kluczowe w cytatach podaję wytłuszczonym drukiem. Koniec wypowiedzi pochodzącej od jednego respondenta zaznaczam stosując średnik.

*Wiara ma dla mnie **znaczenie fundamentalne**. W swoim życiu staram się postępować zgodnie z **nauką** zawartą w **Piśmie Świętym**; Dla mnie osobliście wiara to **głęboka ufność** w działanie nadnaturalnej **sily-Boga**, który **ingeruje** w nasze życie, prowadzi nas przez nie i chce dla nas jak najlepiej, kocha nas. Wiara to dla mnie także **nadzieja** i **miłość**; **dar**, który ma każdy człowiek, to od niego zależy co z nią zrobi; **Nadzieja** na pośmiertne życie bezpośrednio przy Bogu. Zbiór **zasad moralnych**, którymi powinnam się kierować, aby osiągnąć **zbawienie**; **Nadzieja** na życie po śmierci; **Miłość** i **zaufanie** do tego, w kogo się uwierzyło; **Ufność** w stosunku do Boga. Ważny element życia.*

Analogicznie wyróżniłam wypowiedzi należące do profilu poznawczego:

*Wiara wiąże się z **wyznawaniem** wartości w życiu oraz **sił nadprzyrodzonych**, np. Bóg; Wiara to **umiejętność uznawania rzeczy niesprawdzalnych fizycznie za fakty**; Wiara to **uważanie** czegoś za **prawdę** zgodną z naszą rzeczywistością, bez oparcia o jakiegokolwiek empiryczne dowody; **zbiór przekonań**, który ściśle wpływa na nasz system wartości [...]. Jest **próba odpowiedzi** na pytania, z którymi człowiek sobie nie radzi. **Ukształtowała** ona mój system wartości; [...] dzięki jej podstawom tłumaczę sobie świat; **Przekonanie, przeświadczenie** o realności czegoś, co jest niewidzialne, co jest umiejscowione w przyszłości; Wiara jest **doktryną**, która **umiejscawia człowieka we wszechświecie**.*

Z kolei profil terapeutyczno-psychologiczny zawiera takie wypowiedzi, jak:

*Wiara to **źródło siły** do życia. Wiara jest dla mnie **drogą**, która **nadaje sens** życiu i **motywacją** do wyznań; Jest to dla mnie **jedna z najistotniejszych rzeczy** w życiu. Wiara stanowi o **sile mentalnej** człowieka. Myślę, że o istocie wiary stanowi jej **pomoc człowiekowi w pokonywaniu własnych słabości**; Wiara jest bardzo istotna, pomaga **pokonywać przeciwności**, trudności i napędza moje życie; Wiara w Boga **pomaga mi zachować spokój i równowagę** [...]; Wiara to coś, co **pomaga** w życiu, to **zaufanie**. Wiara to dla mnie najważniejsza wartość w życiu.*

Do profilu społeczno-religijnego zaliczyłam następujące wypowiedzi:

*Wiara jest to wyznawanie **czyichś zasad** oraz **stosowanie** się do określonej **religii**; Wiara to jest **życie zgodne nauką kościoła**, bycie **dobrym dla innych**; Wiara jest dla mnie **wyznaniem katolickim**; Sądzę że **wychowanie katolickie** dało mi dobre podstawy do **funkcjonowania** w **społeczeństwie**; Jest **dopełnieniem miłości** wobec **innych ludzi**; Wiara to **przynależność** do pewnej **społeczności** kierującej się konkretnymi **zasadami**.*

Zacytowane wypowiedzi są różnorodne pod względem semantycznym, ale także gramatycznym. Większa część wypowiedzi zbudowana jest z pełnych zdań. Bywają też takie stwierdzenia, które z uwagi na swoją równoważnikową strukturę przypominają hasła. Są to wówczas wypowiedzi bardziej swobodne, mniej uporządkowane. W grupie cytatów znajdują się też wypowiedzi bardziej rozbudowane, składające się z kilku zdań.

Dobór składników kategoryzujących

Wyłonione profile wpisują się w pewne domeny semantyczne, czyli fasety. Wybór faset częściowo można tu przewidzieć, gdyż, jak pisze Wierzbicka³⁵, różne grupy leksykalne posiadają swój specyficzny schemat definicyjny. Zatem słowa takie jak: *Bóg/siła wyższa, stworzenie, religia* oraz *prawda* można uznać za przewidywalną część tego schematu. Jednakże w przypadku słów typu: *wartość, nadzieja, życie, prawda, uczucia, potrzeby, droga, aspekt źródła* i *aspekt celu*, okazuje się, że zakres przyjętych podkategorii można poszerzyć relatywnie do posiadanych danych. Niektóre wypowiedzi respondentów są chaotyczne i nieuporządkowane pod względem taksonomicznym, co świadczy o ich potocznym charakterze. Nierzadko nazwa przyjętego środka kategoryzującego pojawia się w wypowiedzi, np. *Wiara to Bóg; Wiara to wierzenie w Boga; Wiara to wartość*. Inni badani próbowali stosować słownictwo neutralne, nienacechowane pod względem emocjonalno-ekspresywnym. Było tak, gdy cytowano fragmenty Pisma Świętego: *Wiara to nacechowane pewnością oczekiwanie rzeczy przyszłych, oczywisty przejaw rzeczy realnych, choć niewidzialnych* (Hbr 11,1).

W ogólnym ujęciu u podłoża zbioru eksplikacji w przeważającej liczbie leżą następujące kategorie pojęciowe: *Bóg, wartość, uczucia, życie, aspekt źródła, aspekt celu, prawda, potrzeby, światopogląd, aspekt drogi, inni ludzie, religia*. Ta lista jest otwarta na modyfikacje. Można ją poszerzać lub zawęźać.

Faseta	Profil			
	Duchowy	Poznawczy	Terapeutyczno- -psychologiczny	Społeczno- -religijny
<i>Bóg</i>	++*	+/-	-	-
<i>Wartość</i>	++	+	+	+/-

³⁵ A. Wierzbicka, *Lexicography...*, s. 33–34.

<i>Uczucia</i>	+ /-	-	++	-
<i>Życie</i>	++	+/-	++	-
<i>Aspekt źródła</i>	+	+	-	-
<i>Prawda</i>	++	+/-	-	-
<i>Potrzeby</i> (np. bezpie- czeństwo)	+	-	++	-
<i>Aspekt celu</i>	++	+	+	-
<i>Światopogląd</i>	-	++	-	+/-
<i>Aspekt drogi</i>	+	-	++	-
<i>Inni ludzie</i>	-/+	-	-	++
<i>Religia</i>	-	-	-	++

Objaśnienie do systemu oznaczeń przyjętego w tabeli znajduje się na stronie pierwszej artykułu.

Profile ukazują duże różnice w postrzeganiu miejsca i roli wiary w życiu człowieka. Na pierwszy plan wybijają się profile duchowy oraz terapeutyczno-psychologiczny, które wiary bardzo mocno wiążą z osobistym doświadczeniem. Z drugiej strony, częstotliwość występowania tych samych lub bardzo podobnych znaczeń w wypowiedziach (np. zaufanie, przekonanie, postawa czy nadzieja) wskazuje na istnienie pewnej potocznie przyjętej puli znaczeń, które ludzie nadają wierze.

Wypowiedzi w większości przypadków ukazują myślenie potoczne, charakteryzujące się większą swobodą ekspresji, konkretyzmem, brakiem wyrazistych granic dzielących kategorie pojęciowe, większą emocjonalnością oraz szeregiem innych cech. W tym kontekście nie powinno dziwić, że w jednej wypowiedzi możemy odnaleźć kilka wariantów obrazowania pojęcia wiary.

Przechodząc do charakterystyki poszczególnych profili względem składników kategoryzujących, warto zwrócić uwagę, że w wielu miejscach w przypadku profilu duchowego oraz terapeutyczno-psychologicznego składniki kategoryzujące pozostają w relacji pozytywnej. Na drugim miejscu znalazł się profil

poznawczy, na ostatnim zaś profil społeczno-religijny. Komponenty znaczeniowe przypisane do profilu duchowego pozostają w bardzo pozytywnej relacji z takimi składnikami kategoryzującymi jak: *Bóg, wartość, życie, prawda, aspekt celu*. W oczach ludzi wierzących wiara jest przestrzenią spotkania z Bogiem, jest najwyższą wartością, źródłem prawdy, łaską oraz gwarancją stabilizacji, jeśli chodzi o ostateczny cel ludzkiego życia. Mówią o wierze przez pryzmat osobistych doświadczeń. Wiara w ujęciu duchowym spełnia także ludzkie potrzeby. Daje zapewnienie życia wiecznego, nadzieję, że kiedyś będzie lepiej oraz gwarantuje poczucie bezpieczeństwa poprzez to, że człowiek wierzący ufa Bogu. Słowa *zaufanie* oraz *ufność* pojawiają się w wypowiedziach aż 47 razy. Kolejnym popularnym słowem, odnotowanym 48 razy, jest *nadzieja*. W relacjach respondenci nie wspominają o wierze jako o możliwym światopoglądzie, natomiast pytanie o K/kościół pobudziło niektórych do stwierdzenia, że ludzie tworzą Kościół. Wiara jest najwyższą wartością dla tej grupy badanych, co potwierdza dość duża liczba przywołań słowa *wartość* (pojawia się 18 razy).

Cechą charakterystyczną profilu terapeutyczno-psychologicznego jest wiązanie wiary z poczuciem bezpieczeństwa, pomocą w trudach życia, ratunkiem, źródłem siły i motywacji, jak również z uczuciami. Wypowiedzi z tego kręgu znaczeniowego koncentrują się na doczesnym wymiarze życia ludzkiego. Akcentują związek pomiędzy wiarą a sferą psychiczną człowieka. Wiara jest składnikiem życia, który daje poczucie spokoju i bezpieczeństwa. Ważniejsza jest sama droga, niż cel. W przeciwieństwie do profilu duchowego, wskazuje na cel, tutaj centralnym elementem jest życie doczesne. Warto w tym kontekście przywołać statystki częstotliwości użycia słów. Leksem *siła* wykorzystany w takich konfiguracjach i połączeniach jak: *jest siłą; Wiara (...) dodaje sił; Wiara to źródło siły oraz poczucie, że istnieje Bóg lub jakaś siła wyższa*, występuje aż 41 razy, a słowa *pomaga* i *pomoc* 34 razy.

Profil poznawczy wskazuje na wiarę jako pewien stan umysłu. Wiara jawi się jako przekonanie o tym, że Bóg istnieje. Deklarowano, że pozbawiona jest ona dowodów naukowych czy namacalnych, a jednak człowiek może być przeświadczony o prawdziwości dotyczących jej twierdzeń. Wiara postrzegana jest w tym ujęciu jako jeden z możliwych światopoglądów lub pewien zbiór przekonań. Ten profil reprezentują takie słowa, jak *przekonanie*, które występuje 21 razy oraz *przeświadczenie* zanotowane 7 razy.

W obrębie wypowiedzi prezentujących wiarę z punktu widzenia religii czy wyznania pojawiają się zarówno odwołania do kościoła katolickiego jako źródła nauki o wierze, jak i do wychowania katolickiego jako dobrego modelu życia. Mowa jest także o zasadach religijnych oraz o byciu dobrym dla innych ludzi. Wiara w tym ujęciu ma wymiar społeczny, buduje i odzwierciedla tożsamość z określonym odłamem religijnym, społeczeństwem oraz rodziną.

Podsumowanie

Materiał badawczy daje dostęp do szczególnego obrazu wiary. Współczesny wierzący człowiek to jednostka, dla której wiara stanowi odpowiedź na potrzeby i niepokoje związane z życiem codziennym. Jest to swego rodzaju lek na całe zło. W gronie chrześcijan pochodzących z różnych protestanckich denominacji, wiara niemal jednogłośnie kojarzy się z łaską i pewnością co do prawdziwości słów zapisanych w Piśmie Świętym. Często akcent postawiony jest na indywidualne, nieoparte na tradycji czy kulturze dochodzenie do poznania Boga i wiary. W tych wypowiedziach widać próbę rozdzielania sfery duchowej od psychologicznej.

Z kolei katolicy chętnie mówią o wierze przez pryzmat tradycji rodzinnej, ale nie nadają jej szczególnej wagi. Dla większości z nich wiara jest wewnętrzną potrzebą człowieka, ostoją w trudnych chwilach, źródłem nadziei i zaufaniem Bogu. Osoby wyznania katolickiego nie wskazywały na istnienie rozdziału pomiędzy sferą duchową a psychiczną człowieka. Wypowiedzi tej grupy badanych odzwierciedlały przekonanie o istnieniu jedności pomiędzy sferą ducha oraz duszy. W trakcie rozmów z osobami deklarującymi przynależność do katolicyzmu, częściej niż w przypadku osób wyznania protestanckiego, pojawiają się trudności definicyjne. Są to głównie kłopoty z doбором odpowiednich słów na wyrażenie tego, co myślą o wierze i czym tak naprawdę wiara dla nich jest.

Podsumowując, zebrany materiał ukazuje kilka wariantów obrazowania pojęcia *wiara w Boga* wśród współczesnych Polaków. Widać pewne dominujące tendencje w myśleniu o wierze, jak również to, że pewne znaczenia nie są chętnie przywoływane przez osoby wierzące. *Nadzieja, zaufanie, ufność, siła* oraz *przekonanie* są słowami kluczowymi w tym materiale. Znaczenia te są bliskie temu, co znajdujemy na temat wiary w Biblii, zwłaszcza w Nowym Testamencie. Natomiast *religia, instytucja, K/kościół* są marginalnie reprezentowane. Z kolei przywoływane dość często znaczenie *wiary w Boga* jako przekonanie o istnieniu siły wyższej jest zgodne z tym, co podają słowniki języka polskiego.

Bibliografia

- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2007.
- Bartmiński J., *Profilowanie pojęć. Wybór prac*, zestawił J. Bartmiński, Lublin 1993.
- Doroszewski W. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 9, Warszawa 1967.
- Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
- Grzegorzczukowa R., *Profilowanie a inne pojęcia opisujące hierarchiczną strukturę znaczenia*, w: *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński i R. Tokarski, Lublin 1998.

- Langacker R. W., *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1, Stanford 1987.
- Langacker R. W., *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. J. Kardela, Lublin 1995.
- Langacker R. W., *Cognitive grammar. A basic introduction*, Oxford 2008.
- Muszyński Z., „Profilowanie” profilowania, w: *Profilowanie w języku i tekście*, red. J. Bartmiński i R. Tokarski, Lublin 1998.
- Smyk K., *Językowo-kulturowy obraz bożonarodzeniowej choinki. Symbolika drzewka i ozdób*, autoreferat rozprawy doktorskiej, „Wiedza i Edukacja” 2008, <http://wiedzaiedukacja.eu/archives/415> [dostęp 29.05.2014].
- Sobol E. (red.), *Nowy słownik języka polskiego*, Warszawa 2002.
- Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1981.
- Wierzbicka A., *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor 1985.

Streszczenie

Profile obrazu pojęcia wiara w Boga w języku współczesnych Polaków świele badań ankietowych oraz wywiadów

W artykule mowa jest o postrzeganiu oraz rozumieniu pojęcia wiara w Boga przez współcześnie żyjących wierzących Polaków. Na podstawie ankiet oraz wywiadów usiłuję odkryć dominujące profile semantyczne ujawniające obrazowanie w języku omawianego pojęcia. Moim zamiarem jest zbadanie potocznego obrazu wiary w Boga wśród osób reprezentujących różne odłamy chrześcijaństwa. W tym celu stosuję narzędzia wypracowane na gruncie polskiej etnolingwistyki, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii profilowania pojęć. Jest to przydatne narzędzie językoznawcze, które umożliwia organizację różnych aspektów pojęcia w ramach jedynej definicji.

Summary

Profiles of the picture of faith in God in the language of contemporary Polish people in the light of surveys and interviews

The paper explores various ways of perceiving and understanding the notion of faith in God among contemporary Polish believers. Based on the data collected from questionnaires and interviews I try to uncover the dominant profiles of the construal of faith in the language. My intention is to study folk and colloquial images of faith among Christians representing different denominations. With this in mind, I use ethnolinguistic methodology, specifically the notion of a semantic profile which enables us to notice and organize various shades of meanings of a concept within the limits of its definition.